MULTUM IN PARVO

Ta' A. Cremona

LINGWISTIKA

I. EVOLUZZJONI TAL-LSIEN MALTI

Għamla strutturali. Fond semitiku (Għarbi) li maż-żmien tħallat ma' kliem u frażijiet minn lingwi Ewropej (romnzi: Taljan-Sqalli, b'xi kliem 'l hawn u 'l hinn Spanjoli, Franċiżi u dan l-aħħar Ingliżi).

Morfoloġija: Semitika (Għarbija ta' l-artijiet tas-Sirja u ta' l-Affrika ta' Fuq, mill-Eġittu sal-Marokk).

Sintassi: Semitika (Għarbija b'influwenza Taljana-Sqallija-Spanjola fil-bini ta' sentenzi u frażijiet).

KATEGORIJI TA' KLIEM SEMITIKU LI BAQA' FIL-MALTI TAL-LUM

I. i) Kliem dwar fenomeni naturali. Eż: *Dinja, xemx, sħana, bard, kesħa, qamar, sema, ragħad, beraq, silġ.*

ii) Oġġetti naturali. Eż: *Blat, art, ħaġar, wied, trab, tafal, ramel.*

iii) Pjanti u għelejjel tar-raba'. Eż: *Siġar, ħaxix, weraq, zkuk, ward, żahar, żerriegħa, bajtar, tin, qamħ, xgħir, tgħam, toffieħ, għeneb, dielja.*

N.B. — Siġar u pjanti li mhumiex lokali għandhom iktarx dejjem isem barrani (Taljan, Sqalli, Ingliż, eċċ.).

iv) Annimali. Eż: *Tajr, għasafar, bhejjem, żiemel, bagħal, dud, tiġieġa, fellus, mogħża, nagħġa, gidi, ħaruf, baqra,* eċċ.

N.B. — Annimali li ma jgħammrux fil-gżejjer ta' Malta iktarx ma għandhomx isem Malti.

v) Bniedem u organi tiegħu. Eż: *Raġel, mara, ġisem, ħalq, ras, id, driegħ, riġel, żaqq, wirk, wiċċ, dahar, saba', rkobba. kift,* eċċ.

N.B. — Xi żewġ ismijiet minn dawn il-lum iktarx nafuhom b'ismijiet ta' nisel Taljan bħalma huma: *koxxa, spalla* flok *wirk, kift.*

vi) Qrubija. Eż: *Omm, iben, bint, ulied, ħu* (minn *aħu*), *għam, ħaten,* eċċ., (barra minn xi kliem li daħal fil-Malti bl-influwenza ta' użu ġdid barrani fit-taħlit ma' razez Ewropej, bħal *ziju, neputi, kunajtu* u *missier* (minn *messere*).

vii) Għemil naturali. Eż: a) *Twelid, għax, xjieħ, miet, rabba', kiber.* b) *Raqad, mexa, ġera, għeja, strieħ, medd, imtedd.*

c) *Kiel, xorob, marad.* d) *Tala', niżel, daħal, ħareġ, mar, ġera, ġie.* e) *Biegħ, xtara, ħallas, seraq.*

Minn dawn l-eżempji tidher l-evoluzzjoni ta' l-ilsien Malti mill-bidu taż-Żminijiet tan-Nofs 'l hawn meta ma' kliem primitiv daħal kliem ieħor bit-taħlit ta' gvernijiet ġodda u razez li magħhom kellna sehem fil-ħajja soċjali, fl-industrja, kummerċ u ċiviltà.

II. Kliem ieħor ta' nisel semitiku u ta' nisel rumanz li jfisser l-istess idea, jew idea oħra li tixbah l-ewlenija, taħt isem differenti, xi mindaqqiet biex jingħażel l-isem tas-sengħa minn dik ta' l-arti jew il-ħaġa qadima mill-ħaġa moderna. L-isem li jfisser *sengħa* huwa iktarx semitiku, fil-waqt li dak li jfisser *l-arti* huwa rumanz.

Isem Malti-Semitiku	*Isem Malti-Rumanz*
Daqqaq	Mużikier
Żebbiegħ	Pittur
Naqqâx	Skultur
Għana	Kant
Għannej	Kantant
Baħri	Nawċier
Ħatar	Bastun
Kejjiel	Piżatur
Maqbad	Manku
Ħaddiem	Lavrant, manwal
Mgħarfa	Kuċċarun, kuċċarina (Akkrexxitiv u Diminutiv)
Wadab	Żbandola, vleġġa
Bidwi	Gabillott
Reffiegħ	Pastas
Għexierien	Deċmi
Xoqqa	Tila
Kelb	Kanjolin (Dimin.)
Qabla	Mammana, majjistra
Ħlieqa	Ċajta
Mogħdija	Passaġġ
Mselħa	Xkupa
Moxt	Pettine

ANNIMALI

Tieni, wott, kibx	Muntun
Erħa, għoġol	Vitella
Ħanżir, qażquż	Majjal, porku

Xi żewġ ismijiet oħra bl-isem Semitiku-Malti jfissru *sengħa* u bl-isem Malti-Rumanz *sengħa oħra li tixxiebah*. Hekk għandna l-kelmiet :-

Naġġar u mastrudaxxa; sajjied u kaċċatur.

III. Kliem li għandu fl-aħħar sillaba bil-vokali *u* iktarx jagħtik l-idea ta' *ċokon* jew *tul* fil-għamla tal-ħaġa.

Eż : *Seffud, sarbut, lenbut, betbut, gallut, ħanxul, ħannus, karus, ħanfus, qrempuċ, gellux* jew *qellux, kermus* (tin li għadu ma sarx), *fellus, qażquż, redus, fettul.*

FONETIKA

IV. KONSONANTI doppji fl-aħħar sillaba tal-kelma jitilfu l-aħħar waħda fil-plural miksur :-

Martell — mrietel; kappell — kpiepel; furketta — frieket; bardaxxa — bradax; bixkilla — bxiekel; qartalla — qratal.

Regula

i) Vokali atona (bla aċċent toniku) titlob warajha *konsonanti waħda*. Eż : *Ħabat, qasam,* iżda mbagħad : *ħabbatt, qassamt* fejn il-vokali b'aċċent toniku maħtuf titlob warajha *żewġ konsonanti* jew *iżjed*.

ii) *Żewġ konsonanti* fl-aħħar sillaba ta' kelma jkollhom qabilhom l-aċċent toniku (maħtuf); iżda meta fl-inflessjoni tal-kelma l-aċċent toniku jmur fuq l-ewwel sillaba *waħda* mill-konsonanti tinxorob għax il-vokali ta' qabilha ssir atona. Hekk minn *kappell* għandna *kpiepel*, minn *bixkilla, bxiekel.*

V. Influwenza tal-Konsonanti gutturali, dentali enfatiċi fuq il-vokalizzazzjoni tal-kelma.

Bħala regula ġenerali l-konsonanti gutturali (tal-gerżuma), konsonanti dentali (tas-snien) u konsonanti enfatiċi iktarx jitolbu warajhom il-vokali *a*. Eż : *Qaleb, qares, ħatem, għażel, ħaġeb, għasel, salib, tabib, ħażen, talab.*

N.B. — Kif naraw il-vokali *a* tinstama' wara l-gutturali *q, ħ* (gutturali aspirata), *għ* u d-dentali enfatiċi *s, t*. Id-dentali enfatiċi huma dawk l-ittri li fil-Għarbi għandhom ħoss iżjed qawwi minn dawk l-oħrajn bħalhom, bħalma huma *d(dhad), t(tha), t(thza)* u *s(sad) li* fil-Malti jagħtu biss il-leħen sempliċi ħafif ta' *d, t* u *s* għax tilfu l-ħoss ewlieni tagħhom.

Bħala eżempji nieħdu l-verbi trilitteri.

Konsonanti gutturali, dentali jew enfatiċi fil-bidu, fin-nofs, jew fit-tarf.

Vokalizzazzjoni : *a* — *a*: (fil-bidu) *qasam*, *talab*; (fin-nofs) *bagħat*, *laqat*, *nasab*, *dagħa*, *ragħa* (fit-tarf) *baqa*(għ), *tala*(gh). *a* — *e* (fil-bidu) *qatel*, *ħasel*, (fil-Għarbi *Għasel*), *e* — *a* (fit-tarf) *telaq*, *żebagħ*, *feraħ*. *o* — *a*; *o* — *o* (wara konsonanti gutturali) (i) *għola*, *għoxa*; (ii) *roħos*, *ħonoq*, *qomos*.

N.B. Għal xi tagħrif iżjed dettaljat u tar-reqqa fuq il-vokalizzazzjoni Maltija tista' taqra l-istudju tiegħi fuq "Il-Vokalizzazzjoni tal-Verbi Maltin" f'IL-MALTI ta' l-1939.

VI. SINTASSI

L-Aġġettiv fil-Malti

VI. 1. L-Aġġettiv fil-grad pożitiv imur *wara n-nom*. Eż : *Raġel sabiħ*. *Mara fqira*.

2. L-Aġġettiv fil-grad superlativ imur *qabel in-nom*. Eż : *L-aqwa raġel*. *L-isbaħ ktieb*.

3. L-Aġġettiv fil-grad komparativ imur *wara* n-nom jew pronom personali. Eż : *Ġużè, ħuk, itwal minn Ġanni*.

N.B. — i) L-aġġettiv jitqiegħed qabel in-nom meta l-aġġettiv hija kelma Taljan :-

Eż : *Il-gran Sultan*; *il-veru Nisrani*.

ii) Jiġi illi l-aġġettiv jitqiegħed qabel in-nom ukoll meta l-aġġettiv hija kelma Maltja. Hekk ġie li ngħidu : *Il-Kbir Missierna San Pawl*. *O ħanin Alla*.

Determinazzjoni ta' l-Aġġettiv

Aġġettiv jista' jkun determinat jew le.

Eż : (i) *It-tifel il-kbir*; (ii) *It-tifel kbir*; (iii) *Tifel kbir*.

i) Fl-ewwel eżempju l-aġġettiv bla artiklu jiddetermina it-*tifel*, jiġifieri jagħżel it-tifel minn tfal oħra.

ii) Fit-tieni eżempju l-aġġettiv bla artiklu, wara isem qiegħed bħala *predikat* (jiġifieri għandu miftiehem il-verb sostantiv *hu*, fis-sens ta' *to be*, jew *essere* (*is* jew *è*).

iii) Fit-tielet eżempju l-aġġettiv bla artiklu wara nom bla artiklu jikkwalifika nom indeterminat.

L-Aġġettivi Numerali Kardinali u Ordinali jmorru qabel in-nom. Eż : *Ħamest itfal*; *Sitt irġiel*; *l-ewwel mara*; *It-tieni dar*.

VI. *Biha* (Bi — ha). — *Fiha* (Fi — ha).

Il-Pronom femminil *ha* magħqud mal-preposizzjonijiet *bi*, *fi* fis-sintassi Maltija għandu sens newtru (*it* Ingliża). Eż : *Ma ġejtx fiha*. *Din x'fiha?*

Bħala oġġett (akkużativ) tal-verb. Eż : *Tista' tgħoddha b'waħda*. *Ħadha miegħu*. *Ibigħha bil-għali*. *Kif inhu? — Jilgħabha*.